

Forfatter: Kingo, Thomas

Titel: Digtning i udvalg

Citation: Kingo, Thomas: "Digtning i udvalg", i Kingo, Thomas: *Digtning i udvalg*, udg. af Marita Akhøj Nielsen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1995, s. 419.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-kingo09val-shoot-idm140375705442368/facsimile.pdf> (tilgået 18. april 2024)

Anvendt udgave: Digtning i udvalg

Efterskrift

Thomas Kingo er den tidligste danske digter, der er almindeligt kendt i dag. Hans salmer synges i kirken, hans digte er uundværlige i antologier af dansk litteratur, og hans tekster frister stadig til nye tolkninger.

Med det udvalg af Kingos digte, der her lægges frem, er det hensigten at give et dækkende indtryk af alle sider af forfatterskabet. De store gennemkomponerede samlinger, første og anden part af *Aandelige Siunge-Køer*, er medtaget i deres helhed efter førsteudgaverne – med både titelblade, godkendelser, fortaler, æredigte og noter. Det er derudover tilstræbt at indlemme de kendteste digte i udvalget, for så vidt som de ikke kræver alt for mange kommentarer.

Udvalget er ordnet kronologisk – efter udgivelsesår for de trykte digtes vedkommende, efter det sandsynlige affattelsesår for de øvrige. Denne opstilling kan måske virke uoverskuelig, men har den pointe, at Kingos livs- og kunstopfattelse fremtræder umiddelbart af den brogede mangfoldighed i emner og genrer, som dog holdes sammen af den verdenstolkning, der gennemtrænger hele forfatterskabet.

Formålet med efterskriften og noterne er at give de nødvendige oplysninger til en læsning af digtene på deres egne betingelser – så vidt det nu er muligt.

1. Manden og tiden

Om hele den første halvdel af Kingos liv har vi kun sparsomme efterretninger, men det er dog muligt at give et rids af den periode af hans tilværelse. Han blev født 15/12 1634 i Slangerup som søn af en ikke særlig velstående væver; faderen var født i Skotland, moderen var dansk. Drengen blev sat i den lokale latinskele, men da

en pige i byen ventede et barn med ham, blev han som 16-årig sendt til Frederiksborg skole – en nyttig straf, må man mene, da derne skole var større og bedre end hjembyens. I 1654 dimitteredes han til universitetet, hvor han på behørig vis afsluttede sit teologiske studium i løbet af fire år til trods for pestepidemi og begyndelsen af de fatale krige med Sverige 1658-1660. Fredsslutningen betød, at Danmark-Norge mistede Skåne og Bohus län, og i løbet af krigen havde riget været tæt på udslettelse. Deres katastrofale forløb vakte voldsom harme og kritik af den hidtidige adelsdominerede styreform, der ved et kup afløstes af en principielt helt ny statsordning: det enevældige arvekongedømme.

I disse voldsomme begivenheder har Kingo kun perifert taget del: han tilbragte de barske krigsår som huslærer, først på Frederiksborg slot, siden på Vedbygård ved Tissø. I den samme ægn indledte han 1661 sin gejstlige karriere som kapellan for provsten i Kirke Helsing, Peder Worm, der da var gammel. Hans kone, Sille Lambertsdatter Balkenborg, var langt yngre end han, hvad der ikke var ualmindeligt. Fra Kingos kapellanrid stammer de første digte, vi kender fra hans hånd. Det er ikke mange, og de har alle en ret privat karakter. Det gælder kærlighedsvisen *Chrysilis*, der efter traditionen er skrevet til Sille Balkenborg; da der optræder en ægte mand til den tilbødte Chrysilis, er det sandsynligt, at kapellanen og den unge provstefru er kommet til at holde af hinanden, før de burde – for Peder Worms død i sommeren 1668. Nogle år tidligere havde Kingo fået tilsagn om præsteembedet i Slangerup, når det blev ledigt, og meget belejligt døde sognepræsten der kort efter Peder Worm. Nogenlunde samtidig med, at Kingo flyttede til sin fødeby, rejste en af hans nære venner, Karsten Atke, fra Vestsjælland, hvad der har givet anledning til en indtagende skildring af egnen; i digtet fornemmer man Kingos glæde ved stedet og dets beboere.

Tilværelsen i Slangerup begyndte noget problematisk for Kingo. Grunden var ikke, som man måske kunne have forventet, hans tvivlsomme ungdomsbedrift i byen, men derimod en bitter strid med forgængerens enke om de rettigheder, der var knyttet til præstestillingen. I denne sag som i senere lignende stod Kingo på sin ret, og han fik da også i det væsentlige medhold. Da Sille Balkenborgs sørgear efter Worms død var udløbet, giftede hun og Kingo

sig, men hun døde allerede efter et års ægteskab og efterlod fire børn, som Kingo tog sig af. Ved sit giftermål fik den hidtil fattige Kingo nogen formue, og – hvad der var nok så vigtigt – han blev knyttet til indflydelsesrige kredse i København; blandt disse nyttige bekendtskaber var den mægtige Peder Schumacher, den senere Griffenfeld. Ærgrelser bragte ægteskabet dog også; de skyldtes Sille Balkenborgs stedsøn, Jacob Worm, som var lidt yngre end Kingo og ikke holdt af sin stedfar. Han blev 1670 rektor ved Slangstrup latinskole, og der udspandt sig et par dueller på smådedigte mellem de to, hvilket dog ikke hindrede Kingo i flere år senere at gå i forbum for Jacob Worm, da han blev dømt til døden for sine satirer; dommen mildnedes til landsforvisning. Livet uden kone har Kingo næppe yndet; i det mindste skildrer han i *Mølle-bonaps Velkom* enke-mandens trængsler med megen indlevelse. Selv giftede han sig igen i 1671 med en velstående enke, Johanne Lauritsdatter Lund, der var 16 år ældre end han.

I 1670 blev Christian V konge. Der udfoldedes et imponant ceremoniel ved kroningen, for det var første gang, en enevældig arve-konge skulle indsættes. Kingo deltog i festlighederne ved at udgive et hyldestdigt, *Hosianna*, der viser ham som overbevist tilhænger af den nye regeringsform. Yderligere en række digte til kongehuset og dets mest betroede embedsmænd udsendte Kingo i de nærmeste år; den heldige begyndelse på den skånske krig 1675-1679 gav ham anledning til at hylde den vitterligt tapre Christian V. Der kan næppe være tvivl om, at værker som *Kronebøns Korte Beskrivelse* og *Christian den Femte ... Hans Majestæts første og Lyksalige Ledings-Tog* har henledt monarkens nådige opmærksomhed på præsten i Slangstrup. Nogle mindredigte over fremtrædende borgere og deres slægtninge afspejler Kingos opstigen i samfundshierarkiet. For eftertiden og sandsynligvis også for samtiden var dog fremkomsten af *Thomas Kingos Aandelige Sjunge-Koors Første Part* 1674 nok så afgørende for hans digterry. Dette hovedværk i den danske poesi er en andagtsbog, beregnet til at slides op ved daglig brug, hvad den da også blev, som de mange udgaver viser (jf. s. 443-444). Dens syv morgen- og syv aftensange lægger sammen med gendigtningerne af de syv bibelske bodssalmer mønstret for det kristne hverdagsliv set som en stadig gudstjeneste.

Belønningen for Kingos digteriske præstationer lod ikke vente på sig; i 1677 udnævntes han til biskop over Fyn, og to år efter blev han optaget i adelen; den vingede Pegasus i hans våben (s. 5) viser tydeligt, hvorpå hans fremgang beroede. Karrieren fra fattig væversøn i en hensynsløse provinsby til magtfuld embedsmand og kirkeleder var – også set med samtidens øjne – imponerende, og den havde næppe været mulig for enevælden; den nye statsordning betød nemlig en hidtil uset social mobilitet, der især kom borgerstanden til gode. Det stift, Kingo nu blev sat til at styre, var vidtstrakt, idet det foruden Fyn med nærmeste oer omfattede Lolland-Falster og Sydals, og hele området havde krav på regelmæssige inspektionsbesøg. Ikke kun kirken i snæver forstand var bispens domæne, også skole- og fattigvæsen var hans myndighedsområder. Landet var forarmet, dels pga. de opslidende krige mod Sverige, dels som en følge af det nye centralistiske styres stadig øgede skattekrav. Men Kingo befandt sig øjensynlig godt ved de mange praktiske opgaver, der fulgte med hans ophøjelse; han optrådte myndigt og selvbevidst på embeds vegne, og så vidt vi kan se fra bevarede dokumenter, har han haft udprægede organisatoriske evner. Et digterisk udtryk for den episkopale omsorg er bønkriftet *De Fattiges ndf Odensee Hospital allerindeligste og underdanigste Suk og Søgning hos vor allemaadigste Herre og Konge*; til trods for digtets ydmyge tone og rystende beskrivelse af forholdene for de ringest stillede kom der dog vistnok intet ud af henvendelsen. Det røkkede imidlertid ikke ved Kingos loyalitet over for styret; også fra Odense-årene stammer en række hyldestdigte til kongen og hans nærmeste medarbejdere. I hvor høj grad Kingo betragtedes som landets officielle poet, fremgår måske bedst af de talrige indskrifter, man bad ham affatte.

Sin salmedigtning fortsatte Kingo som biskop. I 1681 kom *Thomas Kingos Aandelige Sjunge-koors Anden Part* efter at have været annonceret siden første parts udgivelse. Undertitlen »Sjælens Opvækelse til Allehaande Andagter i Allehaande Tilfælde» angiver ram-mende både mangfoldigheden og det særlende formål i værket: sangene og hjertesukkene er i deres helhed en storslået udfoldelse af menneskelivets forskellige vilkår i lyset af evangeliet. Med den række af prægtige åndelige sange, Kingo havde fremlagt i *Sjunge-*

korets to dele, måtte han fremstå som datidens ubestridt største danske salmedigter, og det kan derfor ikke undre, at Christian V i 1683 pålagde ham at udarbejde en ny salmebog. Den var et led i den unge enevældes bestræbelser for at uniformere hele samfundet og da ikke mindst dets religiøse fundament, kirken; naturligvis havde man lige siden reformationen haft menighedssalmebøger i Danmark, men i slutningen af det 17. århundrede forhandlede talrige forskellige salmebøger i riget. Da de end ikke var forsynet med numre, kan man uden videre forestille sig den forvirring, der måtte kunne opstå under gudstjenesten – næppe til menighedens opbyggelse. Den situation skulle Kingo råde bod på, og allerede i 1689 kunne han lade salmerne til første del af kirkeåret trykke som *Danmarks Og Norges Kirkers Forordnede Psalme-Bog. Vinter-Parten*. Der ligger en imponerende arbejdsindsats bag Vinterparten: af dens 267 salmer havde Kingo forfattet de 136 og bearbejdet mange andre. Trykningen var sket på hans eget trykkeri i bispegården og på hans bekostning. Til gengæld fik han tyve års eneret på trykningen – og dermed udsigt til en smuk fortjeneste – efter den forordning, der 25/1 1690 indførte Vinterparten som autoriseret salmebog. Fuldstændig uventet tilbagekaldte kongen knap en måned senere forordningen, et hårdt slag for Kingos økonomi – og zere. Hvad der lå bag, kan ikke afgøres med sikkerhed; Kingos udbytte kan have været for stort, eller autorisationen kan være trådt i kraft med for kort varsel; hertil kom betænkeligheder ved den meget radikale fornyelse af salmetraditionen, som Vinterparten betød. En salmebog skulle imidlertid skaffes til veje, og sagen blev overladt til andre, som Kingo efter bedste evne søgte at påvirke; helt gribende er hans forbøn for salmerne om Jesu lidelse og død: »Mine Passions Sange ved Gud ligger mig meget i Huen, om de skulde forskydes« (i brev af 28/11 1696, aftrykt i *Samlede Skrifter* V, 1975, s. 255). Og passionssalmerne kom med i den nye salmebog, *Den Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* fra 1699, ligesom en del andre Kingosalmer; af de i alt 297 numre er 85 af Kingo. Det er jo langt færre, end digteren selv ville have fundet passende, men dog en så stor andel, at det ikke er med urette, at bogen siden blev kendt og elsket som »Kingos Salmebogs, brugt i enkelte menigheder langt op i dette århundrede.

423

Trykningen af den officielle kirkesalmebog blev overladt Kingo, der fik 10 års eneret på dens fremstilling og salg – altså dog en oprejsning.

At hele denne salmebogssag har plaget Kingo, er hævet over tvivl; derom vidner det bitre vers, han skrev til venner i nogle eksemplarer af den usælgelige Vinterpart. Også andre ærgrelser havde han, bryderier med besværlige underordnede og slægtninge. I nogle år har vist også en utilstedeelig forelskelse belastet den aldrende biskops sind. Hans kone, der som nævnt var betydelig ældre end han, døde i 1694. Allerede dagen efter hendes begravelse friede Kingo til den da trediveårige Birgitte Balslev, som skulle have afvist adskillige bejlere for hans skyld. Kærlighedsdigtet *Candida* er sandsynligvis henvendt til hende, og allerede i 1689 havde hun modtaget et bindebrev fra digteren, som vidner om hans beundring; originalbrevet, skrevet med Kingos smukke håndskrift, er endnu bevaret (se s. 312-314). Ægteskabet med Birgitte Balslev har efter alt at dømme været endog meget lykkeligt. Og vi må antage, at Kingo blandt venner og slægtninge har været munter og morsom; sådan møder vi ham i et privat digt som *Fynske Mercurius*.

Ingen har vel som Kingo indskærpet altings forgængelighed. Da han selv skulle til at dø, sagde han verden farvel med al den afklarede ro, man måtte forvente. Han døde 14/10 1703. I tiden efter blev der rejst en række sager vedr. hans embedsførelse, men hans enke fik energisk tilbagevist alle anklagerne, der øjensynlig bundede i modvilje mod den myndige og selvbeviste biskop.

2. Den lutherske lære

For en undersåt i det 17. århundredes dansk-norske rige var det en selvfølge at tilhøre den lutherske kirke. Her som i udlandet var det en statskirke, og staten så det som sin ret og pligt at holde indbyggerne til den rene lære. Vranglere opfattedes som en trussel, ikke bare mod den enkeltes lykke og salighed, men mod hele samfundets velfærd – og enhver kunne af de samtidige begivenheder uden videre se, hvad der kom ud af uenighed om den rette forståelse af religionen: krig.

424

Af en mand med Kingos karriere må man selvsagt vente rettroende lutherdom, og det er da også, hvad vi finder i hans digte. Det indebærer langtfra, at hans værker er en luthersk dogmatik på vers, men det betyder, at man for at få det fulde udbytte af hans digte må kende den verdensopfattelse, de er udsprunget af.

Efter kristen opfattelse udspiller forholdet mellem Gud og mennesket sig som et storslået drama, udfoldet i tre afgørende faser: skabelse, fald og frelse.

Ved verdens skabelse fik mennesket en helt særlig position ved sin lighed med Gud – det blev skabt i Guds billede – og Gud betroede det herredømmet over den øvrige skabning. Til menneskets ophøjede stilling hørte evnen til at vælge og dermed også muligheden for at fejle. Det første menneske, Adam, gjorde oprør mod Gud ved at være udydig mod hans bud, ved at synde. Dertil blev Adam inspireret af Guds og menneskets indædte modstander, slangen, en af Satans mange fremtrædelsesformer, men ansvaret var helt og fuldt hans eget. Straffen blev frygtelig, som forbrydelsen var det: døden. Fra Adam nedarvedes synden til alle hans efterkommere, så at mennesket fødes syndigt. Guds kærlighed var dog så dyb, at han trods sin vrede over synden ikke slog hånden af sin skabning; han drog omsorg for, at mennesker i naturen kan finde alt, hvad det har behov for, han åbenbarede det sin vilje, og han gav det løfte om, at der engang skulle rådes bod på splittelsen mellem skaber og skabning. Til en enkelt nation, Israel, knyttede han sig særlig nært, idet han med dette udvalgte folk indgik en pagt, der forpligtede begge parter: Israel til lydighed mod Guds lov, Gud til retfærdighed over for Israel. Retfærdigheden indebar, at Gud straffede synden og belønnede den gode opførsel, dyden.

Genoprettelsen af det gode forhold mellem Gud og mennesket fik form af en forsoning af de to parter. For at Gud kunne forsones, måtte han opleve, at et menneske kunne overholde pagten fuldt ud, altså leve syndfrit, og det var alene Gud i stand til; som udtryk for sin grænseløse kærlighed lod han sig da føde som menneske. Selv var Jesus uden synd og derfor ikke forpligtet til at lide straffen for synden, døden. Men han trådte i de skyldiges sted, tog deres forbrydelse på sig og døde for dem. Vår han nu forblevet død, ville intet

være ændret: Jesu død havde da været hans private anliggende, ikke et offer på alles vegne, og døden ville stadig have det sidste ord i menneskenes verden. Derfor er Jesu opstandelse så afgørende for en kristen verdensopfattelse: den er selve omdrejningspunktet i historien, den begivenhed, hvorefter intet er som før. Opstandelsen påskemorgen er tegnet på, at Guds retfærdige vrede over synden er forsonet, erstattet af viljen til tilgivelse. I nadveren skærtorsdag indstiftes en ny pagt mellem Gud og de troende, der indtræder i rollen som Guds folk, som Israel. Pagten har som forsoningen to parter: også mennesket må vise sig imødekommende. Dertil bevæges synderen af den størst tænkelige kærlighedsgerning: Gud døde for ham. Og bevæges skal han; det er modbydeligt at indrømme sin skyld og oprørende ikke selv at kunne gøre den god igen. Kun i troen kan mennesket modtage Guds kærlighed, og først ved troen bliver Jesu opstandelse en triumf, Guds og menneskets triumf over Satan, synd og død.

Efter Jesu opstandelse fulgte himmelfarten, hvor gudmennesket forlod denne verden; men Gud er her dog fortsat, nu – efter pinse-dag – i form af Helligånden. Guds ånd hjælper synderen til at erkende sin skyld, til at bede om tilgivelse og til at kæmpe mod synden. Som en håndgribelig ramme om åndens virke fungerer kirken. Ved sin forkyndelse af Guds ord og ved sine sakramenter, dåb og nadver, skal den støtte den svage synder. Ofte falder han alligevel – syndfri er ingen. Derfor dør menneskene stadig, men døden er ikke afslutningen, den betyder kun adskillelsen af sjæl og krop. Den troendes sjæl optages i himlen, mens kroppen rådner. Ved tidens og verdens ende skal de to forenes, og i det genskabte paradys vil de salige se Gud ansigt til ansigt i en fryd, der aldrig skal ophøre.

3. Kingos livsforståelse

Kendskabet til de frelseshistoriske begivenheder er død lærdom og har intet med kristendom at gøre, hvis ikke mennesket gør sit liv til ét med dem. Og det er her, Kingo sætter ind med sin digtning. Som fortid interesserer frelseshistorien ham ikke synderligt, det er som nutid, den skal betragtes, som virkelighed her og nu, og derfor

lægger han gerne sine salmer i munden på et jeg, for dette jeg er i princippet enhver.

Skabelsen og forsynet

Skabelsen af det første menneske er stadig interessant, for det er også skabelsen af mig:

Udaff Verdens Jord og Ager
Jeg med Adam tagen blev!
Gud, Du est min Pottemager,
Og din Forsyn Himlet drev! (s. 349-350).

Skabelsen er altså ikke afsluttet én gang for alle, men tværtimod en vedvarende opretholdelse af verden. Betagelsen af Guds omsorg for alt, hans forsyn, kommer igen og igen til udtryk i Kingos digte, helt enkelt udformet f.eks. i *Smaa Bøms Hierte-suk* (s. 263 og 266), fuldt udfoldet i omfattende livskildringer som den både storslåede og jordnære *Reyse-Andagt* (s. 267-272). Selv det, der for en umiddelbar betragtning synes ulykkeligt, er i grunden udslag af Guds faderkærlighed, for lykken gør ikke nødvendigvis et menneske godt, og Gud ved bedre end mennesket selv, hvad der tjener det bedst (s. 240). Reaktionen på den almægtige Guds nænsomme omsorg for netop mig burde jo være tak, lovprisning og fuldstændig tillid, og det er den da også tit, måske rene om morgenen, når den utrygge nat er overstået:

Vær glad, min Siæl, og lad din stemme klinge,
Stiig op fra Jordens Boo,
Og med din Tak og Troo
Til Himlen svinge (s. 113).

Synden og døden

Men Gud får langtfra altid den ære, der tilkommer ham; den vil mennesket gerne beholde for sig selv (s. 219), og det skyldes den fundamentale ødelæggelse af menneskenaturen, som synden er (s.

427

98). For ganske som med skabelsen forholder det sig med faldet: vi gør ligesom Adam oprør mod Gud (s. 204-205), ja, selvom vi så udmærket kender hans vilje, overtræder vi den systematisk (s. 190-193). Synden behersker menneskelivet i en grad, så at Kingo kan udbrøde: »Der boer ey got i mig!» (s. 190), og det samme må alle bekende:

Ingen gjøre sig de Tanker,
At hand ikke snuble kand,
Aff sit eget hiertes Anker
Skuffes mand i Syndens Vand! (s. 339).

Af synden fødes døden (s. 220) – nu som i urtiden. Forgængeligheden er et grundvilkår – og et grundtema i Kingos digtning; skal man fremdrage enkelte skildringer af livets skrøbelighed, må det blive de storslåede modstillinger af verdens ubestandighed og himlens evighed i *Far, Venden, Far vel* (s. 232-236) og *Sorrig og Glæde* (s. 250-252), der ikke uden grund er nået videre ud og dybere ind end alt andet, Kingo har skrevet. Forgængeligheden relativiserer alt, hvad man kan opnå i verden, der med al sin herlighed kun kan blive »mit Vandrings Land» (s. 105), for »Mit Borgerskab er i Guds Rige» (s. 124). Her ligger grunden til Kingos afsky for verden. Men fristende er den for en »synde-gjekkede Daare» (s. 210), der begærer dens ganske vist kortvarige lyst. I sin svaghed lader mennesket sig forføre af »Verdens Lokke-duer» og glemmer, at bag dem skjuler Satan sig (s. 219). Kampen mellem fromhed og synd har altså kosmiske dimensioner, men opleves umiddelbart som en indre splittelse, ofte mellem sjæl og krop:

Thi Kjødet vil alt krøye
Mod Siælens Himmel-agt (s. 194).

Dualismen er dog ikke absolut, som citatet i lighed med mange andre kan give indtryk af; det skyldes dels, at også sjælen er inficeret af synd (s. 225-226), dels at kroppen også vil få del i den himmelske salighed, om end først ved opstandelsen på dommedag (s. 140).

428

Boden

Synden er et af de dominerende temaer i Kingos salmer, og det må givetvis ses i sammenhæng med Luthers og ikke mindte de lutherske kirkers skarpe pointering af, at mennesket ikke kan gøre sig forjætt til frelsen, men alene opnår den ved Guds nåde. Det betyder imidlertid ikke, at den troende i passiv fortvivelse skal af-finde sig med sin ondskab – derimod nok, at anger og bod kommer til at indtage en central plads i det kristne liv. Selvom det i sidste instans er Gud, der vækker angeren hos en synder, kan forkyndelsen dog være en forberedelse, og fra engelsk fromhedsliv havde danske teologer på Kingos tid overtaget forståelsen for, at den kristne opvækkelse må tage udgangspunkt i den enkelte synders tilstand. Deanc interesse for forskellige situationer og mennesketyper afspejles i Sjungekorets anden part, hvor alle typer stemninger synges ud og alle slags lejligheder tages alvorligt som anledninger til andagt. Pga. syndens næsten ubrydelige magt over mennesket må andagten primært få form af anger og bod. Slænde er det, at Sjungekorets første part ved placeringen af de syv bodsalmer markerer boden som en daglig foreteelse; ikke mindre fræppende er for en moderne betragtning de voldsomme fysiske udslag af angeren (f.eks. s. 277). De hænger sammen med, at det er en radikal omvendelse, der ligger bag syndserkendelsen og dermed angeren:

Ryd fra mig op
Af Siæl og Krop,
Ald Synd og Skam, med Rood og Top (s. 225-226).

Beskrivelsen af syndersens renselse må udføres som en bon, fordi omvendelsen ikke står i menneskets egen magt, den er en egentlig nyskabelse (s. 221). Boden indebærer viljen til at forbedre sig, og i bestræbelsen for at holde sig på den rette vej støttes den omvendte synder af Guds ånd (s. 130).

429

Forsoningen

Den frelshistoriske forudsætning for Guds nådige tilgivelse af synden er Jesu lidelse og død, der selvsagt spiller en central rolle i Kingos digte som helhed og er selve emnet for Vinterpartens passionssalmer (s. 321-383). I disse salmer gennemleves og gennemlyses lidelseshistorien, og i dem fornemmer man endnu tydeligere end ellers Kingos vilje til at blive samtidig med de bibelske begivenheder. Der fortælles overvejende i nutid: »Jesus sionger« (s. 321), »Op ad Korset de ham trekker« (s. 377). De bibelske personer taler i første person: »Jeg i Nat er skyldig bleven« (s. 342), »Jeg vil ham nu lade fare« (s. 367). Der rettes direkte appeller til menigheden, som synger salmerne: »Koms«, »Sec«, »Merck«. Og lige så selvfølgelig taltales de bibelske personer, så at man indimellem har indtryk af, at vi her og nu kan påvirke begivenhederne: »Styrk ham dog« (s. 325), »SOver I?« (s. 327). Denne insisterende dramatisering er ikke udvendig patos, for der står virkelig noget på spil: »Døden stormer Livsens Land« (s. 324), og også *min* skæbne afgøres:

Jesu, Jeg din Død begræder,
Før Jeg der til Aarsag gav;
I din Død Jeg mig dog glæder,
Ja min støv udi min Grav!
Thi mit Liv er i din Død,
Og der hand dit Hjerter brød,
Da din søde Naale-Kilde
Mig til Liv opbriste vilde. (s. 383).

Oplevelsen af, at Jesus døde for min skyld, fører ikke til en identifikation med ham – det hindrer syndsbevidstheden – men den skaber viljen til at tage ham som forbillede, en tanke, der afslutter flere af passionssalmerne (f.eks. s. 341). Om dem alle gælder, at de af indlevelsen i lidelseshistorien henter kraft til hverdagslivet, og dette i egentligste forstand opbyggelige sigte forklarer den detaljerede fremstilling af ydmygelsen og torturen – der er ikke tale om usmagelig udpenning af pinslerne, end mindre om pervers volds-fascination.

430

Lidelsehistorien munder ud i opstandelsen, der næppe kan beskrives prægtigere, end Kingo har gjort det i *SOm den Gyldne Sool frembrøder* (s. 384–386). Salmen ender i taknemmelighed for frelsen, en følelse, der træffes i mange sammenhænge hos Kingo; i forening med jubelen over Guds skabelse og forsyn giver den hans fromhed et præg af glæde, der ikke er mindre karakteristisk end den dystre skyldfølelse og dødsbevidsthed. I gudsfølelsen udfoldes alle følelser – og alle lidenskabeligt.

Kald og stand

Selvom mennesket egentlig har hjemme i himlen, har det jo også et jordisk hjem, og det er vi forpligtet overfor, fordi hverdagens gøremål dybest set er betroet os af Gud selv (s. 84). Derfor kan vi også regne med hans bistand:

Hand skal i Dag mig give Kraft og styrke
Jeg i mit Kald og stand
Min Gud og Fader kand
Tilborlig dyrke (s. 115).

«Kald og stand» er traditionelle lutherske begreber for den gudgivne samfundsorden, hvor hver har sin opgave og plads, der alle er ærefulde, fordi de retteligt realiseres som Guds tjeneste – ligesom de naturligvis også alle er udsat for fristelse. De velhjægede løskes nemt til gerrighed og udbytning af de fattige, en synd, som man må bede Gud hjælpe sig med at overvinde:

Gierighed,
Og Armis Sved
Langt være fra mit Boo (s. 93).

Et udtryk som «Den lumpen Kiiste-Gud» (s. 146) viser, hvor strengt Kingo bedømmer pengepugeri – egentlig som afgudsdyrkelse. En tilsvarende religiøst begrundet vurdering af barmhjertigheden giver Kingo i de sidste vers af *Odensee Hospital*:

Hielp, Hielp de Arme, og betænk, hvad Hielp de faar
At der er Plaster af din Haand til Jesu Saar (s. 304).

Mens kravet om almisse altså rettes indtrængende til dem, der har noget at give af, trøstes de fattige ved forvisningen om, at Gud ikke forlader dem (f.eks. s. 380), og som en opmuntring til dem – men sandelig også som en påmindelse til de rige – fremstilles verdens forgængelighed:

Naar Døden hár fra Vognen spendt
I Gravens Orme-stræde,
Da skal det ikke blive kiendt,
Hvo høyst hár sidt i Sæde (s. 271).

Læren om, at man i alle livsstillinger kan tjene Gud, bestemmer vurderingen af ægteskabet. For en moderne betragtning kan det virke påklaret eller ligefrem komisk, at et næsten pjattet bryllupsdigt som *Mølle-bonys Velkom* slutter med en velsignelse (s. 149), men der er ingen tvivl om, at det efter Kingos opfattelse er præcis den slutning, der skal til: «GUD er Lykkens Mester-mand» (s. 241) – i alle livets forhold. Derfor er også alle disse forhold værdige emner for digteren, og det er en væsentlig del af forklaringen på spændvidden i Kingos emnevalg: fra trivielle ligegyldigheder som myggestik (s. 107) over sensationelle naturfænomener som kæmpebakteren (s. 389) til samtidshistoriske begivenheder af vidtrækkende national betydning (f.eks. s. 151–161).

Mølle-bonys Velkom giver et realistisk og ganske utiøsløret billede af kvindens rolle, der, som man måtte vente, består i husligt arbejde. Mere interessant er Kingos beundring for salmedigteren Dorothea Engelbrechtsdatter; i ærverset til hende (s. 307–308) roses hendes stil som «meer end Qvinde-næts», og de sløve mandfolk opfordres ligefrem til at overtage hendes kvindearbejde, «Mens hun sig priselig med Pen og Hierne giør». Kingo er selvfølgelig ikke ligestillingsforkæmper; baggrunden for hans syn på den kvindelige digter må søges i arten af hendes værker: salmer, der som hans egne havde til formål at vække til engageret gudsfølelse.

Kongen og fædrelandet

Selvom alle kald har Guds bevågenhed, er der dog én, der indtager en helt særlig stilling, og det er kongen. Kongen afgør rigets skæbne som ingen anden, og derfor er det rimeligt at bede specielt for ham, sådan som det gennemført sker i Sjungekorets første part. Når Kingo lader Niels Juels sejr forhøje kongens ære (s. 395-404), skyldes det også, at han opfatter kongen som indbegrebet af nationen, og derfor må den loyale Kingo gyse, når det royale mod nærmer sig overmod (s. 309). Alle samfundets stænder er direkte afhængige af kongen, som det klart fremgår af *Hosianna* (s. 29-36). Her i kroningsdigtet udføres Kingos religiøst funderede politiske opfattelse bredest: Gud har selv indstiftet kongedømmet og i sin ordening af naturen peget på enevælden som den rette styreform. Forholdet mellem undersætter og konge er præget af folkets tillid, ja hengivenhed (s. 156-159), og af kongens fæderlige omsorg (s. 160). Af dedikationen til kongen i første part af Sjungekoret (s. 53-54) fremgår kongens særlige pligt til at beskærme kirken og dens rene lære, men i digtene ses forholdet mellem kongen og kirken så at sige fra den anden side: kongens gudstryst fremhæves talrige gange (bl.a. s. 160). På alle punkter er Kingos politiske opfattelse i overensstemmelse med, hvad der ansås for god luthersk lære, og at han personligt har været overbevist tilhænger af enevælden, turde bl.a. fremgå af det kongesyn, der kommer til orde også i et digt til en nær ven (s. 305-306). At ideologien ikke har gjort Kingo blind for virkeligheden, aner man dog: »Ald Herre-gunst er en Vand-voxende Svamp» (s. 237). Måske ligger der også en vis usikkerhed over for kongens gode vilje bag den besværgende tone i *Odense Hospital* (s. 302-304); i hvert fald kunne der være god grund til at bede for kongen til Gud: »Bøj selv hans Hierte efter dig» (s. 126).

Bønnen for kongen knyttes umiddelbart sammen med landets tarv:

Giv, ved din Hielp og Haand, vor Konge glædis maa
At hans Land,
I Lyksom stand,
Maa lange Grendser faa (s. 93).

433

»Lyksom stands» indbefatter som hovedregel fred og frugtbarhed (f.eks. s. 64), men omtalen af de »lange Grendser» antyder, hvad der siges lige ud især i *Christian den Femte ... Hans Majestæts første og Lyksalige Ledings-Tog* (s. 151-161) og i mindedigterne over Niels Juel (s. 395-413): krig kan være nødvendig for landets såvel som kongens ære og er dermed også efter Guds vilje. Kingo har efter alt at dømme delt regeringens opfattelse af, at Danmark-Norges sag uden videre er hele Nordens sag (bl.a. s. 413), og den holdning retfærdiggør jo alle angreb på Sverige; i forhold til sine samtidige er Kingo tilbageholdende med at bruge historien som politisk argument, selvom også han med stolthed kan nævne f.eks. kimbrerne (s. 34). Nationalismen går ikke så vidt, at fjenden frakendes menneskelighed eller fremragende egenskaber som tapperhed, og det glemmes aldrig, at krigens udfald står i Guds hånd (f.eks. s. 160-161).

Stoltheden over fædrelandet betyder også bevidsthed om modersmålet; *Kronebøgs Korte Beskrivelse* indledes med en bøn om at måtte beherske det »Patte-drukne Maal, huor i saa mange hakke» (s. 39), og i fortalen til Sjungekorets første part (s. 54) får bestræbelserne for at dyrke det danske sprog udtrykkeligt en religiøs begrundelse: »Thi de danskis Aand er dog ikke saa Fattig og forknytt, at den jo kand stige ligesaa høyt mod Himmelen som andris, alligevel at dend ikke bliver ført paa Fremmede og udlændiske Vingers».

Kirken

Som kongen er samfundets hoved, er kirken dets grundvold. Alle fra majestæten til det usleste fattiglem har krav på kirkelig betjening, som det elegant sammenfattes i underskriften på *Odense Hospital*: »Christi og Kongens allerunderdanigste og de fattiges skyldige Tjener THOMAS KINGO» (s. 304). Af formuleringen kan også den gejstlige standsbevidsthed udrages; stoltheden og ydmygheden ved tjenesten for Gud udtrykkes i mesterlig korthed på den lysestage, Kingo forærede sin gamle sognekirke (s. 162). Præstens fornemste opgaver er forkyndelsen af Guds ord og administrationen af sakramenterne. Dåben er den selvfølgelige forudsætning for den kristnes liv, idet den renser for arvesynden og

434

etablerer forholdet mellem Gud og menneske (s. 400). Nærværen er den »Siale-mad» (s. 230), der livet igennem skaber kraft til kampen mod synd og død ved at give den troende del i Jesu forsoningsdød; nærværens centrale placering i kristenlivet afspejles i kompositionen af Sjungekorets anden part, hvor nærværsalmerne står som kulminationen af første halvdel (s. 222-232). I lutherdommen er kirken og præsten dog ikke alafgørende, for enhver kristen er umiddelbart forbundet med Gud, så at han kan – og bør – holde andagt i sit hjem; til sådanne hjemmeandagter er Sjungekoret skrevet. Et vidnesbyrd om, i hvor høj grad Kingo ønsker at helligøre hverdagslivet, kan man finde i hans melodivalg: mange af salmerne er skrevet til populære visemelodier, for »jeg haver dermed vildt gjort de veiklingende og behagelige Melodier saa meget mere Himmelske, og dit sind ... dis mere Andægtigt» (s. 55). Formålet med hele Kingos salmedigtning kan sammenfattes i et par verslinier:

Siung og troe, saa skal du stige
Siungendes i Himmerige (s. 323).

4. Bibelen

Bibelen har spillet en så central rolle for Kingos forestillingsverden, at man næppe kan overdrive dens betydning. Med stor kraft havde Luther slået fast, at Guds åbenbaring er at finde i Bibelen, hvorimod al senere kirkelig tradition er at regne for menneskeværk. Denne lære blev bestemmende for undervisningen af børnene i de lutherske lande, ligesom det teologiske studium først og sidst var bibelstudium. Kingos bibeledsindsigt er da erhvervet gennem hele hans opvækst og uddannelse, ligesom hans præstegerning naturligvis har gjort bibellæsningen til en – efter alt at dømme nær – pligt for ham. Denne dybe fortrolighed med Bibelen er det nyttigt at holde sig for øje under læsningen af Kingos digte, hvad en enkelt strofe vil kunne illustrere:

Mit Goods og Ære, Liv og Siæl
Har været hid indtil i Guds behold,
Om Slangen stak mig i min Hæl,
Og trued mig vel tit med Syndsens sold:
Dog har jeg ikke fundet sorg og saar,
End ikke paa mit mindste Hoved-Haar (s. 106-107).

Nøglen til forståelsen af tredje verslinie ligger i Guds forbandelse af slangen 1.Mos. 3,15: »Jeg sætter fjendskab mellem dig og kvinden, mellem dit afkom og hendes; Hendes afkom skal knuse dit hoved, og du skal bide hendes afkom i hælen». Fra gammel tid har den kristne kirke opfattet slangen som Satan og tolket hele verset som en profeti om kampen mellem Satan og Jesus. Udtrykket dækker altså hos Kingo Satans plage, men samtidig er der en skjult trost i verset: Jesus har knust slangens hoved ved sin opstandelse. Den »Syndsens sold», Satan truer med, er døden, men for at fatte billedet må man i det mindste kende Rom. 6,23 – der så skal sammenholdes med syndefaldsberetningen i 1.Mos. 3. Hermed er kun de absolut nødvendige bibelhenvisninger givet: »mit mindste Hoved-Haar» i sidste vers forstås umiddelbart, men vinder dog i prægnans, hvis f.eks. Matt.10,30 genlyder i læseren; her forsikrer Jesus sine disciple om, at de er i Guds varetagt: »på jer er selv alle hovedhår talt». Også vendinger som »Goods og Ære» og »Liv og Siæl» er bibelske, om end ikke så afhængige af det tusindårige resonansrum som versets øvrige allusioner til den hellige skrift.

Det er uoverkommeligt at afdække samtlige bibelske referencer i Kingos digte og næppe umagen værd; afgørende er det derimod at se bibelteksten som det mønster, der fastlægger Kingos tolkning af principielt alle fænomener og begivenheder.

5. Barokken

Det komplicerede billedsprog, Bibelen kan give anledning til i Kingos digte, falder i tråd med den herskende litterære strømning i hans tid, som nu almindeligt går under betegnelsen barok. Hermed menes en litteratur, som stræber efter at udtrykke og fremkalde

voldsomme følelser ved et sprog, der præges af mange, tætte og sammensatte billeder, af kontraster, variationer, gentagelser, af personifikationer, udbrud, påkaldelser, ordspil, udsøgte og overraskende ordsammenstillinger, af sjældne og frapperende ord. Dette effektøgende sprog er underlagt en gennemgribende vilje til enhed og orden, som er afgørende for værkets form i alle aspekter fra den samlede komposition til rytmen, fra stilleriet til typografien. Alle barokkens virkemidler findes i rigt mål hos Kingo; bare nogle få verslinjer fra *Christian den Femte ... Hans Majestæts første og Lyksalige Ledings-Tog* kan eksemplificere en række af de nævnte karakteristiske stiltræk:

Tilstæd dog at min fast hendøde Sang-Gudinde
Maa dette Liv i din Udødelighed finde,
At tænde Lyvs udi sit ringe Lygte-Skrog,
Og vise Verden Dit det første Ledings-Tog (s. 153).

Omtalen af digterens »Sang-Gudinde» røber, hvorfra barokken hentede elementerne til sit litterære program: den græsk-romerske oldtids digtning og lære om de sproglige virkemidler, dens retorik, stod som de forbilleder, der burde efterlignes. Barokkens ophobning af effekter er imidlertid alt andet end klassisk, og det er netop den til det forvredte grænsende svulst, der har givet retningen sit oprindelig nedsættende navn. Fra renessancen overtog baroktidens litteratur passionen for modersmålet og ambitionen om at hæve nationalsproget til ligeværdighed med de klassiske sprog. Specielt i Danmark måtte kappestriden med især latinen følges op med en hævvelse af det danske sprogs ret over for det tyske, der dominerede hoffet, dele af embedsstanden og vide kredse i byernes borgerskab. Det er baggrunden for Kingos respekt for den tyskfødte dronnings arbejde med at lære dansk, som fremhæves i tilegnelsen af Sjungekorets anden part (s. 168-169); her formuleres de berømte ord om dansk som et »Vadmelcs Sprog», der foragtes af »Silke-Tungers». Kingo selv derimod stragter efter at lægge tilbørlig Værd paa vort kiære og ældgamle Moders Sprog». Allerede i dedikationen til kongen i første part af Sjungekoret opstiller Kingo det som sit program at forfatte flere salmer, »Saa vi og her i Danmark, saa-

velsom de Tydske og andre Landsfolk (af hvilke vi hverken have behov at laane, eller udi Riime-kunsten det ringeste at eftergive) kunde have Psalmer og Sange ... som ikke ere taad og udlaant af deris» (s. 54). Udsagnet skal næppe forstås som en afvisning af al inspiration udefra; i det mindste er Kingo selv ubestrideligt påvirket af sin tids tyske digtere, og ligesom sine samtidige gør han brug af antikvens retorik. Derimod lader han efter datidens målestok kun sjældent skikkelser fra den antikke mytologi eller historie optræde i sine værker.

»Riime-kunsten», som altså efter Kingos mening dyrkedes på internationalt niveau i Danmark, bestod i andet end blot at rime. Efterligningen af antikvens digtning indebar også, at man forsøgte at overtage dens krav til versrytmen. I middelalderen og renessancen havde man kun anset de trykstærke stavelser for rytmisk relevante, mens der kunne være et vekslende antal trykssvage stavelser. Denne versbygning måtte forekomme primitiv i sammenligning med de raffinerede klassiske digte og med de latinske vers, der stadig forfattedes i den antikke tradition. Hertil kom, at reformationens ændring af gudstjenesten indebar, at menigheden selv skulle synge; det har utvivlsomt været problematisk at få musikalsk uskoledede kirkegængere til at synge i kor, og den løse rytme i versene har vanskeliggjort opgaven i umelig grad. Der var altså flere incitamentter til en reform af digtets rytmiske opbygning, dets metrum, og efter en del eksperimenter sejrede princippet om en regelret vekslen mellem trykssvage og trykstærke stavelser. Herhjemme var Anders Arrebo (1587-1637) den første, der digtede på den nye måde; hans banebrydende værker blev forfattet allerede i 1620'erne og 1630'erne. I lighed med sine samtidige er Kingo påvirket af Arrebo, og hvor højt han har sat hans digte, fremgår ganske pudsigt af Vinterparten. Her var nemlig de gamle salmer trykt som prosa – formentlig et signal om, at Kingo anså dem for halvt barbariske – mens hans egne stod smukt med hvert vers på en linie for sig, og sådan blev også den ene optagne Arrebosalme stillet op; til det gode selskab hørte efter typografien at dømme også de digtere, der havde taget Kingos salmer som mønster for deres egne.

Den nye krævende digtning medførte naturligt nok en omvurdering af digteren. Hvor rimkunsten tidligere snarest blev opfattet

som et håndværk, der kunne læres, understregede barokkens teoretikere, at også medfødt talent var nødvendigt. Det er ud fra den betragtning, Kingo kalder sine digteriske evner »det Pund mig er betroed« (s. 169). Omtalen af den næsten hendøde muse (s. 153) og en række lignende ytringer (f.eks. s. 31 og 405) skal ikke tages bogstaveligt; if. den antikke retorik er netop ydmyghed velegnet til at vække publikums velvilje, og til samme tradition hører den form for selvbevidsthed, der ligger i forsikringer om, at digteren skaber et u dødeligt minde over dem, han besynger (s. 151-152). Men at Kingo har været klar over sit digterværk, er der næppe grund til at betvivle; det er ikke nogen ringe selvsvulst, der gemmer sig i fortalen til første part af Sjungekoren: »jeg veed forud dette mit ringe verk har befaldet endeel de Høy-Ædelste og Høylærdiste Hoveder iblant os« (s. 56).

6. Genrer

Kingos digte er hidtil blevet behandlet under ét, men de falder dog både efter deres emne og form naturligt i grupper, der bedst beskrives som repræsentanter for forskellige genrer. Derimod er det næppe muligt at påvise en egentlig udvikling i forfatterskabet. Det skyldes for det første, at vi kun for en mindre del af digtene kender affattelsestidspunkter, for det andet, at der for alle de genrer, Kingo arbejdede med, gjaldt bestemte konventioner. Dem respekterede han, samtidig med at han gav dem liv ved sin intensitet og suveræne beherskelse af håndværket, og dermed formåede han at mærke dem med sit personlige præg.

Denne på én gang receptive og kreative holdning til genrekonventionerne fremtræder eksemplarisk tydeligt allerede i *Chrystylis* (s. 7-16). Digtet overtager hyrdedigtningens inventar af personer, situationer og miljø og er for så vidt typisk for tiden og genren. Nok så afgørende, i det mindste for en moderne vurdering af digtet, er det dog, at rammerne for den pastorale idyl sprænges ved den personlige og dybt alvorlige farvning af kærlighedsforholdet, der fremtræder mest markant i strofe 12 og 15-16. Også i Kingos andet kærlighedsdigt, *Candida* (s. 391-394), er den landlige idyl gennem-

trængt af en lidenskab, der overskrider konventionen; når digtet rummer benner til Venus og Cupido, er det i overensstemmelse med genrens krav og selvfølgelig ikke udtryk for, at den forelskede biskop var blevet hedning.

Bag kærlighedsdigtene kan man anc en konkret anledning til affattelsen – *Candida* regnes almindeligt som Kingos frieridigt til Birgitte Balslev. Præget af lejlighedsdigt er dog tydeligere i andre af de verdslige digte. *Karsten Atkes Afskeed fra Love-Herridi* (s. 18-28) er foranlediget af vennens bortrejse, der inspirerer til en fin naturskildring, som er karakteristisk for tiden ved sin blanding af æstetisk nydelse og bedsteborgerlig tilfredshed med det gode udbytte; de meget realistiske skildringer af flyttelesset og Karsten Atkes slid i andres tjeneste giver også dette værk personligt liv. Digtets private karakter har Kingo understreget ved sit valg af metrum: de ganske korte vers er med til at skabe en rask og let stemning. Et lignende versemål har *Mølle-bonns Velkom* (s. 147-149), en munter repræsentant for en ældgammel genre, bryllupsdigtet. Det er nærliggende i digte ved netop denne lejlighed at besyngte ægteskabets glæder, men i modsætning til sine samtidige berører Kingo næsten kun bordets.

Tidens almindelige begejstring for vers prægede også brevskrivningen, idet man yndede rimbreve af enhver art; Kingo har bidraget til genren med bl.a. *Fynske Menarius* (s. 305-306) og bindebrevet til Birgitte Balslev (s. 312-316). Særlig dyrkedes bonskriftet; *Odensee Hospital* (s. 302-304) hæver sig over flertallet ved sin indføjte skildring af baggrunden for henvendelsen. Tilsvarende er bitterheden i dedikationen i *Vinterparten* (s. 387) tydeligvis dybfølt.

De hidtil omtalte lejlighedsdigte er i det mindste primært rettet til en ganske snæver kreds, og Kingo har da heller ikke selv ladet dem trykke. Anderledes forholder det sig med værker af et mere officielt præg, der blev udgivet, gerne som etbladstryk, hvis omfanget talte for det. En gruppe inden for disse lejlighedsdigte af offentlig interesse er mindedigtene over tyligt afdøde (s. 139-146, 413). Genren såvel som lejligheden foreskriver to emner: afdødes liv og døden som grundvilkår. Mens det første giver anledning til at beskrive de forskellige levnedsløb, skulle man vel ikke vente, at tanken om døden kunne varieres meget, men der er en udtømmelig

billedrigdom i Kingos fremstillinger af altings forgængelighed, dødens uafvendelighed og det evige livs lyst. I mindediget over Niels Juul (s. 395-404) fremkalder den dødes exceptionelle status en pompøs indledning, som påkalder sig speciel interesse ved at oprulle det datidige verdensbillede. Trøstebrevet til Juuls enke (s. 405-407) kan næsten virke som en skitse til *Santale med Rygtet*, men også det er et gennemarbejdet barokdigt. De æredigte, der regelmæssigt blev trykt foran i datidens bøger, har det træk fælles med mindediget, at der kræves en skildring af en historisk person, i æredigtet bogens forfatter; derudover er en anbefaling af det foreliggende værk på sin plads. Kingos digt til Dorothea Engelbretsdatter (s. 307-308) opfylder elegant forventningerne og leger tilmed drillende med kønsrollerne.

I anledning af Niels Juuls død forfattede Kingo en række inskriptioner til gravmælet (s. 408-412). Indskriften er en krævende genre, men også i denne helt korte form er Kingo en mester; de talrige påskrifter fra hans hånd er indholdsrammede, prægnante, slående (s. 162, 388, 389, 415), og det samme gælder hans digte til portrætter (s. 311 og 390).

De digte, hvor Kingo for det fuldeste register kunne gennemspille barokkens pompose effekter, er hyldestdigtene til kongen (s. 29-47, 151-161 og 309-310). Til at udtrykke begejstringen og hengivenheden for dette højeste væsen på Jorden er alle verbale midler taget i brug, og digtene er da også blevet prægtige. De får et noget forskelligt præg efter anledningen: *Kronebøns Korte Beskrivelse* er i vidt omfang versificeret topografi, hvor slottets pragt kaster glans over dets herte, mens *Christian den Femte ... Hans Majestæts første og Lyksalige Ledings-Tog* har træk af krigsreportagen. For en nøgtern eftertid kan det forekomme forbløffende, at Christian V kunne fremkalde al denne medrivende patos, men forklaringen må søges i, at han for Kingo ikke primært er en person med al den syndighed og ringhed, der kleber ved ethvert menneske, nej, han er så at sige embedet, Guds stedfortræder på Jorden, og det er i den rolle, Kingo af hjertet kan hyld ham.

Så godt som alle Kingos officielle lejlighedsdigte er formet i det metrum, der ansås for passende til ophøjede emner, nemlig alexandrineren, dvs. parrimede vers med skiftevis to- og enstavelsesrim,

hvor hvert vers består af seks jamber (en tryksvag + en trykstærk stavelse) med en pause efter de første tre. Når enkelte af de private digte også er alexandrinerne, kan det rimeligvis tages som udtryk for, at Kingo har ønsket at fremkalde en vis højtidelig stemning; det kan gælde *Odense Hospital* og bindebrevet til Birgitte Balslev, der begge har en udpræget religiøs karakter. *Fynske Mercurius* er af en anden støbning, men her er det forbilledet, Anders Bording's månedlige avis *Danske Mercurius*, der har bestemt metret.

Den anden hovedgenre i Kingos forfatterskab er salmen. Også for den fandtes en række konventioner, som Kingo dels overtager, dels fornyer. Siden reformationstiden var der oversat og nydigtet salmer til brug ved en lang række lejligheder: morgen- og aftensalmer, bods- og bekendelsessalmer, bibelhistoriske salmer, især om Jesu lidelse, død og opstandelse, lovprisninger, betragninger over livets store vendepunkter og daglige foreteelser, bønner og gendigtninger af de gammeltestamentlige salmer. Kingo behersker disse traditionelle genrer og overtager såvel deres emner som billeder og enkeltord, men han sprænger også deres hidtidige, overvejende teologisk bestemte former ved at omdanne dem efter barokkens æstetiske idealer. Ligeledes forførende er Kingos konsistente billedsprog, der kan oplade den konkrete sansede situation med betydning, til den får svimlende – kosmiske – perspektiver. Den udtømmelige variationsrigdom i morgen- og aftensangenes beskrivelser af principielt de samme trivielle gøremål er et charmerende udslag af digterens frodige opfindsomhed, ligesom valget af de meget forskellige versmåle afspejler den suveræne mesters lyst til at stille sig stadig nye opgaver – og løse dem tilsyneladende legende let. De vekslende metriske rammer udfyldes selvfølgelig med spændstige verslinier, der rummer et minimum af sløpt fyld, og hvis prægnante formuleringer ofte indbyder til dvælen; men i selve kompositionen ligger et incitament til at gå videre for at fatte den samlende idé, som den viser sig i salmens helhed.

I modsætning til næsten al anden barokdigtning har Kingos salmer bevaret den friskhed, som er tegnet på klassikerens tidløshed. Hvor periodens litteratur for eftertiden ellers som regel har virket hul og forskruet pga. den lidenskabelighed, der nemt kan virke po-

stuleret, lykkes det i salmerne Kingo at forme et sprog, som både udtrykker de stærke følelser og gør dem troværdige ved at vise deres udspring i konkrete situationer, i genkendelige psykiske tilstande og i konfrontationen med tilværelsens grundspørgsmål. Salmernes overbevisende intensitet beror på digterens nuancerede psykologiske indsigt, vundet ved smertelig, men nøgtern selverkendelse. Den hensynsløse selvudlevering er afgjort personlig, dog uden at blive privat – dens almene karakter åbner for identifikationen med salmens *jeg*, og dens ærlighed betinger muligheden for en renselse. Kingos salmer bruger nok store ord, men de taler også om store ting, som det moderne menneske sjældent får lov at udtrykke og ofte ikke evner at formulere; derfor er salmerne den dag i dag anvendelige – ikke på trods af deres fremmedartede sprogdragt, men i høj grad netop på grund af deres stemningskabende forskellighed fra dagligsproget.

7. Modtagelsen af Kingos digte

Der findes ingen egentlige anmeldelser fra Kingos tid. Vi er altså henvist til at søge andre udtryk for samtidens vurdering af hans værker.

Karakteristiske for datidens udtalelser om Kingo er æreversene i Sjungekoret (s. 58 og 171-179). De viser os Kingos stigende anseelse: et eneste i første part, seks i anden. Og de er ikke karrige med ros: Kingos salmer sammenlignes med de bibelske, de er i enhver henseende fuldkomne, og han står som digter mindst på højde med tidens førende udenlandske poeter. Det er store ord, også når man tager genrens almindelige overdrivelser i betragtning. Men ved siden af begejstringen må der have været en ret udbredt uvilje mod den høje stil i Kingos digtning, den kom til orde ved forkastelsen af Vinterparten, som det fremgår af Kingos hvasse innødegælelse: »Den *Grandiloquentia*, som nogle støde sig paa, er dog danske, og kand ret vel af danske Folk forståas, endogaa gemeene [dvs. almindelige], der tidt haver meere Fattelse, end somme lærde tager sig vare for» (i brev af 28/1 1697, trykt i *Samlede Skrifter V*, 1975, s. 255f).

Kingo havde ret: Sjungekoret opnåede hurtigt vældig udbredel-

se. I hans egen levetid kom første part i seks udgaver, anden part i tre, hver af dem i flere oplag; derudover findes en række piratudgaver. I private salmebøger fra Kingos tid findes hans salmer ofte, ligesom nogle af dem kom i handelen som skillingstryk. De oversattes snart til latin, tysk, islandsk og svensk. Hvad de utrykte digte angår, viser antallet af bevarede afskrifter noget, men i betragtning af, hvad der utvivlsomt er gået tabt, tør man ikke drage for vidtgående konklusioner. Sikkest er det dog, at *Chrysilis* er blevet meget populær.

Endelig er selve Kingos levnedsløb et utvetydigt tegn på samtidens beundring for hans digte.

8. Kingolitteraturen

I betragtning af Kingos status i den danske litteratur er det overraskende, hvor lang tid der gik, før der kom en samlet udgave af hans værker. En del af forklaringen er uden tvivl, at det i meget lang tid næsten kun var hans salmer, der interesserede, mens den verblige digtning »Grandiloquentia« regnedes for hul svulstighed.

Som nævnt optog den autoriserede kirkesalmebog fra 1699 mange Kingosalmer, og dens supplement, *Den forordnede Huus-Andagts Psalme-Boog* fra 1703, rummede hele første part af Sjungekoret. I løbet af det 18. århundrede optryktes begge dele af Sjungekoret talrige gange, men da statskirken i slutningen af århundredet blev præget af rationalismen, vurderede kirkens ledere ikke Kingos salmer højt; i den officielle *Evangelisk-kristelig Psalmebog* fra 1798 findes kun 18 numre af Kingo, og de er kraftigt bearbejdede. Imidlertid var der til stadighed brede kredse, som værdsatte Kingo, og med vækkelsesbevægelserne i det 19. århundrede blev værdien af hans salmer igen indlysende; Grundtvig satte ham meget højt, og i forrige århundredes salmebøger er antallet af Kingosalmer stigende. *Den danske salmebog*, der siden 1988 har været autoriseret til brug i folkekirken, har 92 titler med Kingo som forfatter; det tal overgås kun af Brorson (når hans mange oversættelser fra tysk medregnes) og af Grundtvig.

Men salmebøger er ikke digtsamlinger, der skal præsentere landets store forfattere; de er praktiske hjælpemidler i menighedernes

liv, og derfor er de ikke forpligtet over for digternes originalværker. De optagne salmer tilpasses de aktuelle behov, og for Kingos vedkommende har det betydet forkortelser, opsplitninger af enkeltsalmer på flere numre, udskiftninger af uforståelige eller misforståelige ord og en generel afslibning af udtryk, der af æstetiske eller teologiske grunde er faldet de vekslende salmebogskommissioner for bystet.

Førrige århundredes interesse for Kingo betød også særskilte udgaver af hans salmer, men først efter århundredskiftet begyndte arbejdet med at få de verdslige digte udgivet. De af dem, Kingo ikke selv bragte til trykken, er bevaret i håndskrevne digtsamlinger, hvor forfatterangivelsen tit mangler og ofte er usikker, hvor den findes; man kan altså ikke med sikkerhed afgrænse Kingos (bevarede) produktion. Opgaven med at tilvejebringe en forsvarlig Kingoudgave viste sig at være krævende: *Samlede Skrifter* udkom i 7 bind over en meget lang årrække, 1939-1975. Bag udgaven ligger et stort arbejde med at afgøre omfanget af Kingos digtning, finde den autentiske tekstform, belyse teksternes såvel biografiske som litteratur- og kirkehistoriske baggrund og kommentere dem.

Kingoforskningen koncentrerede sig i første række om biografien, der i hovedtrækkene blev fremlagt af A.C.L. Heiberg i 1852 og Richard Petersen i 1887. De udnyttede begge dels Kingos egne værker, der ret håndfast tolkedes som vidnesbyrd om hans liv, dels den ældste udførlige skildring af hans levned; den er en del af ligetalen, som biskop Deichmann holdt ved begravelsen. De talrige specialundersøgelser vedr. Kingos liv har især koncentreret sig om forholdet til Jacob Worn, om den personlige baggrund for værkerne, om bispegerningen og om Vinterpartens skæbne. Også værkerne har stået i centrum for en lang række undersøgelser; man har arbejdet med de bibelske og kirkehistoriske forudsætninger for værkerne, med påvisninger af deres mulige kilder, med genre- og stilhistoriske karakteristikker, med digtenes samfundsmæssige baggrund og funktion, med deres eksistenstolkning, med de psykologiske mønstre, der skjuler sig i teksterne, og med deres vidnesbyrd om musikhistorien.

445

9. Tekstformen

Teksterne optrykkes i dette udvalg efter *Samlede Skrifter*. Herfra er følgende tekstrettelser overtaget:

- 137,17: aftiene > at aftiene
- 145,28: dig > dit
- 157,170: *Arf-bidt'* > *Arr-bidt'*
- 303,57: ind > end
- 392,6,1: j qvidderhaabs > den qvidderhaab

Spatiering er gennemført erstattet med kursiv, og enkelte indlysende fejl i opsætningen er stiltiende rettet. Forstelinieregistrene til Sjungekoret er indarbejdet i denne udgaves register, s. 575-578; andenpartens trykfejlsliste er udeladt, da den kun indeholder rettelser af trykfejl, og indholdsoversigten, der i originaludgaven findes umiddelbart efter æredigtene, er her placeret efter salmerne. I øvrigt er ændringerne i forhold til *Samlede Skrifter* meget få (de med * betegnede rettelser er i overensstemmelse med tekstgrundlaget for *Samlede Skrifter*):

- 21,141: dersom > der som
- 27,357: Enkemand > Enke man
- 141,20: Ansigt > Angist
- *147,7: Hour > Huor
- *156,121: [af] > ad
- *162,6: EEN > DEN
- 302,9: det > dem
- *302,12: ad > i
- 305,11: Kanebaad > Kane baad
- 306,36: bistrandig > bestandig
- *405,8: dig > dit
- *412,7,6: hand > hans

De tekstkritiske forhold er fremstillet i *Samlede Skrifter*, dels i kommentarbindene, dels i variantapparatet til de enkelte tekster. *Aandelige Sjunge-Koors Første Part* er det eneste Kingoværk, hvor vi kan

446

ijagt tage digterens fortsatte arbejde med teksten; den eneste betydningsfulde ændring, han foretog, er tilføjelsen af tre morgen- og tre aftensuk i andenudgaven fra 1677, og i fjerde udgave (1684) fulgte han denne nyskabelse op ved at bringe et morgen- og et aftensuk til hver dag. Nærværende udvalg gengiver teksten fra førsteudgaven og går derved glip af de senere tilkomne digte.

10. Litteraturliste

Som nævnt er litteraturen om Kingo meget omfattende; her skal kun større, grundlæggende afhandlinger nævnes, mens der i øvrigt må henvises til

Svend Esbech: *Thomas Kingo. En bibliografi*, 1988. En grundig og omfattende litteraturfortegnelse.

Udgaver:

Thomas Kingo. Samlede Skrifter, udgivet af Hans Brix, Paul Dederichsen og F. J. Billeskov Jansen, I-VII, 1939-75, genoptrykt 1975. Standardudgaven af Kingos værker med grundige kommentarer, foruden af udgiverne udarbejdet af Kaj Bom, Erik Reitzel-Nielsen, Erik Sønderholm, Lone Fatum, Albert Fabritius og Nils Schiørring.

Thomas Kingos Graduale, ved Erik Norman Svendsen og Henrik Glahn, 1967. Faksimileudgave af den med noter forsynede salmebog i folioformat, som især var beregnet til brug i kirkerne; originaludgaven er fra 1699.

Biografier:

A.C.L. Heiberg: *Thomas Kingo, Biskop i Fyen*, 1852. Udførlig levnedsskildring, der især lægger vægt på bispegerningen.

Richard Petersen: *Thomas Kingo og hans Samtid*, 1887. Omfattende biografi, der søger at beskrive hele Kingos liv grundigt.

Værkanalyser:

J. Oskar Andersen: *Dansk Syn paa Fromhed og »Gudfrygtigheds Øvelse« i ældre luthersk Tid*, indledning til *Thomas Kingos Aandelige*

ge Sange-Koor, 1931. En omfattende og grundig redegørelse for den kirkehistoriske baggrund for Sjungekoret, der følges op af en biografisk orienteret tolkning af værket. Tolkningen finder en afgørende forskel på livssynet i første og anden part, hvilket kun er muligt, fordi bodssalmerne i førsteledet lades ude af betragtning, og fordi de forskellige salmegenrer ikke tillægges betydning for indholdet.

Martin Wittenberg: *Thomas Kingos historisch-topographische Dichtung*, Bonn 1972. Grundige analyser af en række af de længere verdslige digte, der også belyser deres kulturhistoriske baggrund.

Dag Finn Simonsen: *Diktet og magten*, Oslo 1984. En udførlig analyse af digtet *Samses Korte Beskrivelse* med diskussion af barokbegrebet og redegørelse for den historiske, sociale og politiske baggrund for digtet.